

NICOLAUS BONDT EN 'DE KELDER VAN DEN ADM. DE RUYTER'

Aan de Amsterdamse Herengracht 346 huurt Nicolaus Bondt (1732-1792) in 1756 een huis van de 'Collegianten, vergadering houdend in d'Oranje Appel' aan de Keizersgracht. Hij is dan een 24 jarige vrijgezel, met afgeronde studies theologie en rechten. Op 14 november 1758 laat hij zich als poorter en advocaat in Amsterdam inschrijven. Hij was hij al aardig aan de slag met bestuurlijke activiteiten, maar onderhield ook contacten met de doopsgezinde uitgevers Houttuyn en Tongerlo. Zij vragen hem mee te werken aan een spectatoriaal blad, dat wekelijks acht pagina's dik op woensdag in de boekhandels ligt: *De Philanthrope*. Een blad met het oogmerk de lezers de verlichte redelijkheid van het menselijk verstaan te laten inzien en hen een ethische spiegel voor te houden.

Herengracht 346. Een groot pand, dat nu acht beladressen herbergt.

Nicolaus was ook nauw betrokken bij de vriendkring van 'Santhorst'. Belangrijk om te vertellen, omdat zijn bezoek in 1758 aan 'de kelder van admiraal De Ruyter' in de Nieuwe kerk op de Dam daar alles mee te maken heeft. Het is een voornamelijk republikeins gezelschap dat zich niet direct kon vinden in de overtuigingen van de 'gereformeerde staatsgodsdienst'.

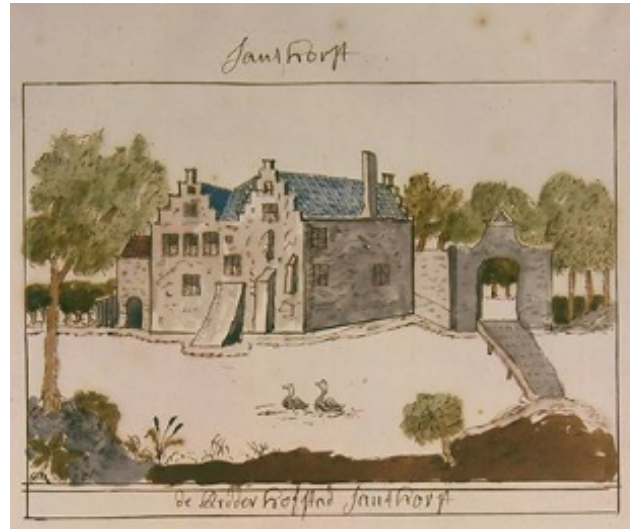
SANTHORST

Pieter Burmannus secundus (1713-1778) is de initiatiefnemer van de Santhorster kring, een haast Geheim Genootschap, zonder statuten, inwijdingsriten of vastgelegde huisregels. Een los gezelschap dat elkaar ontmoette op het buitenhuis van Pieter: de Santhorst, waar men het glas hief, de maaltijd gebruikte, een lied aanhief, een Latijns gedicht declameerde, lezingen aanhoorde en discusieerde. Nicolaas Bondt maakte er deel van uit. Al dan niet waarheidsgetrouw heeft de schrijfster Betje Wolff, een inhoudelijk beeld geschetst van het gedachtegoed van de kring middels het poëtische pamflet *De*

onveranderlyke Santhorstsche geloofsbelydenis (1772). Een bij wijle gehoord verwijt over de bijeenkomsten was het vroom rooms vozen met dertien relieken. Een typisch oordeel van buitenstaanders. In feite is het een rijk gestoffeerde Santhorster visie op het 'voorouderlijke' streven naar een open maatschappij, waar rechten en plichten van alle burgers min of meer democratisch worden vastgelegd (napje van Brederode).

Pieter Burmannes secundus
Rijksstudio.Ilius

Santhorst (1729)

Het is een aanklacht tegen flagrante machtspolitiek met politieke moorden (een stokske, een lokje en een degen). Een pleidooi voor vrijheid van geweten (waaier, de kist van De Groot). Vrijheid in het kiezen van een geloofstraditie (choorhemd, predikatie en een lessenaar). Vrijheid van politieke overtuiging (handboeien). Intellect wordt hoger aangeslagen dan van 'edele geboorte' (de schoen van De Ruyter). Politieke onschendbaarheid (een pen). Al met al een geschiedenisles waardig. Men bewonderde volgens Betje:

*'Het napje van Sint Brederode,
het choorhemd van Paap Huibert. (..)
Het krukje, daar Sint Jan op steunde,
toen hy het moordschavot beklom. (..)
Sint Uittenbogaarts predikatie,
die hy 't laatst als Hofprediker hield (..)
Een van De Ruiters jongens schoenen,
waar meê hij klom den toeren af. (..)
Een waaier van Princes Louyze,
van Groeneveld een lokjen hair.
De banden waar meê was gebonden
de moedige Niëllius.
Een handschrift van St. Aldegonden,
de kist van onzen Grotius.
De lesnaar, waar voor plagt te zitten
Armyn, zo wys, zo zacht van aart.
Een pen en degen van de Witten,
dat zijn Reliquien, ons meer waard.*

BREDERODE

De voorwerpen duiden op een behoorlijke tegenzin tegen de invloed van de Oranjes op het plaatselijke en landelijke bestuur en beleid. Niet Willem van Oranje is de voorvechter van een vrij Hollands gewest, maar Hendrik van Brederode (1531-1568). Hij was 'de grote Geus'. Het is zijn bedelnap op de Geuzenpenning, die symbool stond voor de intrinsieke waarde van het verzet tegen de maatregelen van Philips II. Ook al vervallen we tot armoede, onze rechten dienen gerespecteerd te worden. Frits van Oostrum geeft een korte schets van het leven van de op Santhorst met zijn 'napje' vereerde Brederode:¹

'Hendrik van Brederode (bijgenaamd 'de Grote Geus'), de oudste zoon van Reinoud III, was mede-indiener van het beroemde smeekschrift der edelen aan Margaretha van Parma in 1566, en daarmee een van de grondleggers van de Opstand. Hij ging door voor een vooraanstaande graaf van Holland, liet eigen munten slaan tijdens de troebelen -uiteraard zonder barensteel- was voorman bij de Beeldenstorm en commandant van zijn eigen leger (maar ook alcoholist).'

Hendrik van Brederode biedt in 1566 het smeekschrift aan, geschreven door Jan van Marnix, broer van Marnix van St. Aldegonde.

En juist vanwege deze gebeurtenis met het opeisen van de vrije rechten, werd hij op Santhorst in het zadel gehesen. Willem van Oranje was daar niet bij aanwezig geweest. Jammer voor hem. Toch even wat minder ondanks zijn verdiensten. Op de betekenis van Oranje voor de Opstand werd op die manier flink beknibbeld. Het veroorzaakte de woede van de Orangisten. In het Latijnse gedicht van de Santhorster voorganger Burmannus van 740 regels, krijgt Brederode na 200 jaar in 1766 zijn rol als voorvechter poëtisch nogmaals toebedeeld:

*81 Sed simul occurunt magnorum exempla virorum
Fortia, Maeoniae digna sonore tubae.*

¹ Nobel Streven 2018, p. 342.

*Illustre ante oculos Heroum constitit agmen,
Et Batavae primus Nobilitatis honos:
85 Qui BREDERODEO aequantes vestigia ductu
Herculae adgressi monstra domare manu
Inmanemque ausi sunt contra stare Tyrannum
Ferreaque Hesperii frangere vincla jugi
Posteritas famuluas ne Belgica ferre eatenas
90 suesceret, aut Regum sceptrum vel arma pati.²*

Vertaald door Antoni Hartsen in 1767:³

*81 Maar tevens dacht ik aan dier Braaven dappre daaden,
Wier lof door geen' Homeer naar eisch kan zyn verbreed;
Aan de eedle Ridderschaar', die met de praalsieraaden
Van 't gulden' vlies bekleed, grootmoedig, en geleid
85 Door BREDERODE, hen verzelde, om, onbezweken
Als Hercules, 't geweld te temmen door haar kracht,
En de yzren banden van 't Hesperisch juk te breeken
Ondanks hun lyfsgevaar en 's Dwingelands overmagt,
Opdat men hier zich mogt den scepterwang ontwennen
90 En 't juk der slavernij verbryzelen voor altoos.*

En wat te denken van het 'krukje', het 'stokske' van Johan van Oldenbarneveld, waarmee hij het schavot opliep om onthoofd te worden. Een politieke moord die men Maurits aan rekende.⁴ De zoon van Johan, Reinier van Groeneveld, beraamde een aanslag op Maurits. Het plan mislukt en hij wordt, evenals zijn vader, onthoofd (29 maart 1623).⁵ Gelukkig heeft men nog een 'lokje' van de man. Een 'stokske' en een 'lokje' ze vertellen overduidelijk de weerzin van de Santhorsters tegen het beleid van de Oranjes. Het 'handschrift' van Marnix van St. Aldegonde zou mogelijk de tekst van het 'smeekschrift der edelen' uit 1566 kunnen zijn. Als copie dan. Het 'Wilhelmus' lijkt me niet waarschijnlijk. Te veel: 'Wij houden van Oranje in zijn daden en zijn doen'.

MICHIELTJE IN ZIJN BLAUWGERUITE KIELTJE

Naast een indrukwekkende lijst van voorwerpen, die elk museum vandaag de dag graag in haar collectie zou zien opgenomen, ligt er op de tafel van Burmannes op Santhorst een ouwe schoen:

Een van De Ruiters jongens schoenen, waar meê hij klom den tooren af. (..)

² Petri Burmanni Secundi Poëmatum Libri Quatuor. *Brederodius seu libertatis Batavae*, p.69-101.

³ Brederode. Of Het tweede eeuwgetyde der Nederlandsche Vrijheid, door Mr. Pieter Burman, naar deszelfs Latyn gevolgd door Antoni Hartsen, 1767.

⁴ Op Koningsdag 2019 bezoekt koning Willem Alexander Amersfoort. Op een brug staat een jeugdige Johan van Oldenbarneveld die over zijn tijd in zijn geboortestad vertelt. Is 'Johan' klaar met zijn verhaal, dan loopt Willem Alexander naar hem toe voor een bedankje. Ondertussen roept hij over zijn linkerschouder: "MAURITS!!" Zich bewust van het historische moment dacht hij wellicht: 'Broer, je kunt Van Oldenbarneveld eindelijk in het hiernumaals je excuses aanbieden. Dat het in het landsbelang was!' Maurits: 'Zoek het uit. Het was niet in zijn visie op het landsbelang. Krijg ik alsnog de schuld in mijn suède schoenen met gesp. Dank je de koekoek'. Willem: 'Je kunt toch wel een beetje vriendelijk zijn'. Zou zomaar kunnen.

⁵ Wikipedia Lemma Reinier van Groeneveld.

Die andere schoen was zeker zoekgeraakt. Maar deze verwijst naar de kwajongensstreek op de torenspits van Vlissingen.⁶ Een Michieltje van tien stapt met zijn blauw geruite kieltje de bouwplaats van de toren op. Die werd destijds niet gehekt. 'Dat durf je niet!' 'Oh nee?' en hij klimt langs de ladders omhoog. De arbeiders vinden het genoeg, willen naar huis en halen de ladders weg. Veel te gevaarlijk met die jonge gasten in de buurt. Maar wie zit er nog boven bij de spits? Michieltje in zijn wapperende kieltje. 'Kom als de bliksem naar beneden!' 'Hoe dan?' Goede raad is duur, maar niet voor ons eigenwijze handige Chieltje. Hij trapt met zijn hielen wat leien stuk en komt 'met behulp zyner gezwinde leden, armen en benen, weer gelukkig beneden'. Waarom met een schoen deze anekdote vermelden? Omdat hij het kunststukje 'in zijn mannelijke jaren' herhaalde en 'langs de trappen van alle scheepsdiensten, en alle de gevaarlykheden der zee en der vyanden, tot de hoogste zeeampten zoude opklimmen'.⁶ Dat dus. Een tastbaar symbool dat het ongenoegen met de Oranjes duidelijk maakte: Niet een Oranje heeft ons door de perikelen van de Engelse zeeoorlogen gevoerd. Niks geen adel, maar een gewone jongen uit het Zeeuwse volk, die de mouwen opstroopte. Respect!

Hendrik van Brederode 'de grote Geus'

Reinier van Oldenbarnevelt

Betje Wolff spot verder 'the big five' van het genootschap in het savannegebied van de Vrijdenkers: de vijf V's van hun geloofsartikelen 'Vrijheid, Vaderland, Verdraagzaamheid, Vriendschap en Vreugde'. 'Het besloten intellectuele spel van de kring ligt daarmee op straat', schrijft Inger Leemans of Gert-Jan Johannes in 'Worm en Donder':⁷ 'Het feit dat [Betje] die ongevraagd voor het voetlicht brengt, en de uitdagende manier waarop ze dat doet, worden haar niet in dank afgenomen'. Burmannus was 'not amused'. In ieder geval is er zo -al dan niet naar waarheid- iets naar buiten gekomen over het 'geheime' genootschap. Het heeft nogal wat losgemaakt destijds. De godsdienstige, staatsrechtelijke en politieke discussies, worden door A.J.Hanou uitgebreid in kaart gebracht en becommentarieerd.⁸ Dat is bij deze schets niet de bedoeling. Het geeft slechts een indruk van de denkwereld waarin Bondt zich bevond en de notie dat Michiel Adriaansz de Ruyter een belangrijk rolmodel was voor de intentie van vrijheid in de vriendenkring van de Santhorsters.

⁶ Gerard Brandt *Uit het leven en bedrijf Heere Michiel de Ruyter*. Deel 1, p.11

⁷ Geschiedenis Nederlandse literatuur 1700-1800 *Worm en Donder*, p. 672/3.

⁸ A.J.Hanou *De onveranderlyke Santhorstsche geloofsbelijdenis*, Leiden 2000

DE PHILANTHROPE⁹

Het is 1758, Bondt is 25 jaar, nog steeds vrijgezel, vertaalt artikelen uit Engelse bladen om te publiceren in *De Philanthrope*. Later zal hij drie jaar lang er de redacteur van zijn. Met de Santhorster politieke visie in zijn intellectuele rugzak hoort hij het gonzen van een relletje in de hofhouding van de Oranjes. Dat kan niet onbesproken blijven, noch buiten het circuit van de media gehouden worden. Maar men dient op zijn hoede te zijn. Publiceren onder eigen naam, is niet zo handig. Er loeren boetes en gevangenschap. De censuur kan zomaar haar slag slaan. Daarom verschijnt op 28 juni 1758 anoniem in 'de Philanthrope' artikel nr. 91: *Over het beschuldigen van zeker voornaam minister, als hoofd der Loevesteinsche Factie*. Voor alsnog een gerucht, dat elf weken later echter werkelijkheid wordt in het daadwerkelijke ontslag van de bedoelde Heer Jan de Back op 15 september. De reden van het ontslag blijft achter in de hofkamers van gouvernante Anna. Nepnieuws of niet, daar waar rook is, wil men graag iets weten over het smeulende vuurtje. Nu, achteraf, weten we dat het een stuk van Bondt is.

R.Vinkeles.

BEZOEK AAN “WAAR HET OVERSCHOT VAN DEZE HELD DE TIJD VERDUURT”

Hoe hij het gehoord heeft, wie hem op de hoogte bracht? Geen idee. Sommige zaken kom je nooit meer achter. Maar feit blijft dat de jonge Bondt op 12 september van 1758 verneemt dat de kleindochter van Michiel de Ruyter, Margaretha Somer, weduwe van Coenraad de Wilhem in de leeftijd van 78 jaar, is overleden. Is het de koster van de Nieuwe Kerk of een begrafenisondernemer, iemand uit de kring van de familie of het doet gewoon de ronde. In ieder geval meldt Bondt zich bij 'de kelder van Adm. De Ruyter'. Zo staat het in de kantlijn van het Begrafenisregister van de Nieuwe

⁹ De volledige tekst van vertoog 91 en later 105-106-107-108 over De Ruyter vindt u op de site ENT1815: Encyclopedie Nederlandstalige Tijdschriften. In de alfabetbalk aanklikken: P. scrollen naar: *Philanthrope of Menschenvriend* en aanklikken. Scrollen naar 'Exemplaren' en aantikken Deel 2. Scrollen naar het betreffende vertoog.

Kerk en Engelse Kerk.¹⁰ Het is na de bijzetting, wanneer een aantal belangstellenden achter blijft om de kist van De Ruyter te kunnen zien. Thuis gekomen schrijft Nicolaus zijn observaties op voor een vertoog in de *Philanthrope*. Maar het blijft niet bij een eenmalig artikel. Het worden er vier, de no.105-108. Vier vertogen achtereenvolgend onder de titel: 'Gedagten en Droom by het graf van Admiraal de Ruyter'. Het vertoog van 4 oktober 1758¹¹ start bij de opening van het graf van de zeeheld. Het wordt een geleerd essay over het leven van De Ruyter. Het is niet ondenkbaar dat hij met de historicus Jan Wagenaar om de tafel heeft gezeten.¹² Een groot gedeelte is in gespreksvorm. De gesprekspartners zijn de 'rampzalige slachtoffers der Staatsverdeeldheid' -typisch Santhorst- en wel Johan van Oldenbarneveld (als Barneveld), Johannes de Wit (als Raadpensionaris) en broer Cornelis de Wit (als Ruart van Putten) en 'Vice-Admiraal 't Hooft'. Het zou zo maar een lezing van een uur op Santhorst geweest kunnen zijn. Maar nu eerst het verslag van zijn bezoek in gangbare spelling.

'Gedagten en Droom by het graf van Admiraal de Ruyter.'

Wanneer ik onlangs, midden in de loop van mijn gewone bezigheden, verstond dat het graf van de grote Admiraal DE RUITER ontsloten was, begaf ik mij naar hetzelve, om de lijkbus van die grote man te beschouwen. Het praalgraf naderende, waarin een gedeelte van het overschot van deze held de tijd verduurt, terwijl het andere gedeelte op *Syragossaas* steile heuvel rust,¹³ baarde de akeligheid van het graf in mij een eerbied, het overblijfsel van zulk een held wel voegende. De logge poorten, uit kliparduin gehouwen, gewoon zijnde de toegang tot het graf te sluiten, opende zich met een schor en doods gekras; de wanden weergalmden op de minste zucht, door de weerom kaatsende echo, in deze stille eenzaamheid geboren. Nieuwsgierigheid verbrak de banden van stilzwijgendheid; eindelijk barstte ik tegen de omstanders in dezer voege uit: welke mag toch de kruik zijn, die het kil gebeente van de held DE RUITER omvat? Mijn verlangen zag zich redelijk voldaan; want men toonde mij de koffer, waar in de loden lijkbus met de overblijfselen van die held legt opgesloten; men opende die en deed mij beschouwen de rottende beenderen van zo uitmuntende minnaar van zijn Vaderland, en zo roemruchte Held, als DE RUITER in zijn leven betoond heeft te zijn. Een offer van duizend zuchten ontsloep mijn boezem, en waarde langs de wanden en gewelven van de tempelzaal, om, ware het mogelijk, de schim van mijn held de verdiende eer te bewijzen. Een kille siddering doorkroop mijn leden, daar ik mij te binnen bracht het groot gemis van zulk een held, in een tijdgewricht, waarin de liefde voor het vaderland aan 't belang wordt opgeofferd, en de roem van de helden zo verre geweken is, dat zij plaats begint te maken voor laffe onderwerpingen en een gehele onverschilligheid omtrent de ware eer. En deze aandoeningen brachten een doodse verwe op mijn gelaat, en perste de tranen uit mijn ogen. In deze toestand verliet ik het waardig overschot van een man, wiens deugdzame begrippen en zonderlinge heldhaftigheid ik altoos de grootste eerbied toedroeg; en ik begaf mij ter plaatse van mijn gewoon verblijf. De nakende avondstond het daglicht verdrijvende en het aardrijk met heur akelig duister bedekt hebbende, begaf ik mij ter ruste.

Hij droomt dan een angstige droom met 'akelige praalgewelven, doodse wanden, hees schuifelende

¹⁰ GAA nr. 1059 en 1060.

¹¹ Uit een losse slotopmerking bij vertoog 104 blijkt dat hij zijn artikel een week eerder, op 27 september, had willen publiceren. Maar hij had de al gedrukte exemplaren 'bij de boekverkopers opgeëist, om 'er eene noodzakelyke verbeetering in te maaken'.

¹² Een onderzoek daarover zou dat kunnen aantonen. Of hij raadpleegde de biografie over De Ruyter van Gerard Brandt uit 1687.

¹³ Het met kruiden en brandewijn gebalsemd lichaam van de gesneuvelde admiraal werd in een loden kist gelegd. De door de scheepsarts Dr. Johan Minnaart verwijderde ingewanden zouden in de kathedraal van Syracuse worden begraven maar op het laatste moment weigerden de priesters toestemming omdat De Ruyter een protestant was. De vaatjes met de ingewanden werden daarop met enige ceremonie op 1 mei 1676 op een kleine heuvel op een door de zee bespoelde landtong in de baai begraven. Wikipedia lemma Michiel de Ruyter

grafdeuren en een aantal dode lijken'. Het bezoek aan het graf had hem emotioneel aangegrepen
blijkbaar. Wakker geworden en daarna weer in dromen weggezakt, volgt het gesprek over het leven
en de daden van De Ruyter, waarin de Santhorster opvattingen van de vaderlandse geschiedenis in
doorklinken.

Wanneer na de voltooiing van het praalgraf, De Ruyter op 18 maart 1677 in de Nieuwe Kerk wordt
bijgezet, dan kende zijn kist een deksel met een raamwerk van glas-in-lood, waardoor zijn
gebalsemde lichaam te zien was.¹⁴ In de eerste decennia gold 'de kelder', 'de crypte' als een
bedevaartsoord. In de loop der jaren zal het raamwerk schade hebben geleden en zijn verdwenen. In
het bezoek van Bondt in 1758 wordt van het raamwerk geen melding gemaakt. Opmerkelijk is dat de
loden kist werd geopend en het gebalsemde lichaam blijkbaar niet meer in tact bleek. De geur van
'rotte beenderen' was ook niet al te aangenaam, vermoed ik. Bondt heeft tijdens zijn leven nog
negen keer de gelegenheid gehad 'de kelder' te bezoeken. Dat kon bij de nog volgende bijzettingen:

1761 7 maart 'Kind van den Ed: H: Gerbrand Elias' (Clara Susanne).

1765 15 maart 'Kind van den Ed: H: Gerbrand Elias' (Coenraad).

1766 6 december Clara Susanne Elias, huysvrouw David de Wilhem.

1768 14 oktober mr. David de Wilhem.

1768 20 december Mauritz de Wilhem.

1769 10 februari Gerbrand Elias.

1769 30 augustus mr. Bernard de Wilhem.¹⁵

1778 13 oktober Margaretha de Wilhem.

1790 28 oktober Gerard David Elias.

De geschiedenis van de crypte wordt verder uitgebreid beschreven in het artikel *Ruimingen en
bijzettingen in de grafkelder van De Ruyter*.

BOND T EN KALCKREUTH, TROMP EN DE RUYTER

Het is 7 september 1787, wanneer Graaf Friedrich Adolf von Kalckreuth (1737-1818) als onderdeel
van een Pruisisch leger van bijna 20.000 man de Lage Landen bij de Zee binnentrekt. De volksofstand
van de Republikeinse Patriotten tegen de Oranjegezinde bestuurs-elite en de Oranjes zelf, moet de
kop worden ingedrukt. Overal in de Nederlanden doen zich relletjes voor, is er onvrede.

Stadsbesturen worden afgezet, vaderlandslievende personen aangesteld. "Leve de Bataven! Weg
met Oranje!" En toen gebeurde het: Wilhelmina van Pruisen, de echtgenote van stadhouder Willem
V mocht bij het Zuid-Hollandse gehucht Goejanverwellersluis op 28 juni van de Patriotten niet verder
naar Den Haag reizen. Het was een vooropgezette provocatie. 'Ze had zich verzekerd van de steun
van Oranjegezinde leden van de binnenlandse elite, van de Britten en van Pruisen. Zouden de
patriotten haar verhinderen de rechtmatige positie van de stadhouder op te eisen, dan kon zij op
hulp rekenen. Precies dat gebeurde'.¹⁶ Maar toch: Schande! Boze brief naar broer Frederik Willem II,
de koning van Pruisen: "Doe er wat aan!" Tien weken later leidt de Hertog van Brunswijk "*Der
Preussische Feldzug in Holland*".¹⁷ Kalckreuth is er onderdeel van. Na zijn tocht door de Nederlanden
langs de buitenhuizen van de Vecht, via Naarden trekt Kalckreuth op naar Amsterdam. Wanneer de
stad zich overgeeft rijdt hij met zijn manschappen over de Hartvelderbrug de arcadische luthof van
de Amsterdamse elite in, het Diemer Meer. Direct links ligt het landgoed d'*Eynd Meer* van Nicolaus

¹⁴ Arthur Scheijde e.a. *Ruimingen en bijzettingen in de grafkelder van De Ruyter*. Stichting Michiel de Ruyter, juli 2017

¹⁵ In de lijst van *Ruimingen en bijzettingen* abusievelijk 30 mei. Zie: DTB Amsterdam 1059, p.60, scan 62.

¹⁶ J.Koch *Oranje in revolutie en oorlog*, 2018, p.17.

¹⁷ De *Brandenburger Tor* in Berlijn wordt met Nederlands geld gebouwd ter herinnering aan deze veldtocht in 1787.

Bondt, advocaat in Amsterdam. Kalckreuth slaat er zijn kwartier op. Bondt is al snel op de hoogte en schrijft op 10 oktober 1787 een in het Frans gestelde 'welkomstbrief' aan de generaal:

Generaal Graaf Von Kalckreuth

Mijnheer

Ik verneem op dit moment van mijn tuinknecht, dat uwe Excellentie een goede keuze heeft gemaakt voor de inkwartiering in mijn kleine buiten D'Eyndmeer. Ik prijs mezelf buitengewoon gelukkig, dat mijn bezittingen en mijn personeel zich onder de bescherming van uwe Excellentie bevinden. Ze zijn daardoor beschermt tegen alle gevaren en risico's. Ik neem echter de vrijheid om ze uwe Excellentie aan te bevelen, want ze staan goed aangeschreven.

Het spijt me dat mijn huis slechts gedeeltelijk gestoffeerd is. Ik ben niet in staat geweest het in te richten voor het geval er buitengewoon voornamen gasten zouden komen. Ondertussen heb ik mijn tuinman en zijn vrouw opdracht gegeven, een zeer betrouwbaar stel, uwe Excellentie en Mevrouw [de gravin] van alle gemakken te voorzien, voor zover mijn burgerwoning dat mogelijk maakt.

Dezelfde dag nog, ontvangt Bondt een brief van de generaal. Allemaal in het Frans, de diplomatieke taal destijds:

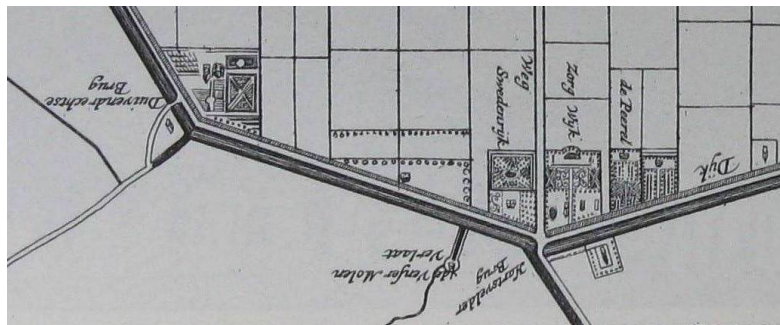
Mijn heer,

Ik moet u, mijnheer, duizend excuses maken, wat betreft de ongemakken van de oorlog.

U stelt uw locatie beschikbaar terwijl u er van af ziet daarvoor te laten betalen.

Dat er fatsoen is in oorlogstijd is mij duidelijk geworden, bovendien bevestigt u dat in deze oorlog met een goede ontvangst. Kennis daarvan nemen, maakt indruk op mij. Alle mogelijke zorg die u toekomt, waar u om vraagt, zal ik aanwenden, mijnheer. [Nogmaals] duizend maal

pardon voor de overlast die ik veroorzaak. Ik weet dat de wensen van de meeste Heren¹⁸ voor uw spoedige herstel zijn. Als ik de stad inga zal mijn eerste zorg zijn mijn verplichtingen aan u na te komen, wat betreft het paspoort.

Het deel van de Diemermeer of de Watergraafsmeer, waar later het 'oude' Ajaxstadion verrijst. Vlak over de brug links op de kopergravures van prent en kaart van Daniël Stopendael uit 1725 staat het landgoed *Swedenrijck* aangegeven, dat is in 1787 *d'Eynd Meer*.

Zelfs wanneer de Pruisische troepen al weer het land uit zijn, schrijven de heren Bondt en Kalckreuth elkaar. Het is dan de Graaf die het eerst de namen van Tromp en De Ruyter noemt. Het is 27 maart 1789 en Kalckreuth adresseert vanuit zijn regimentsplaats Pasewalk zijn brief à *Monsieur Bondt avocat tres célèbre à Amsterdam*. Daarin schrijft hij onder andere:

Ik lees nog steeds de krant, in ieder geval de stukken over Holland waar ik mij toe aangetrokken voel. Ik zie met zichtbaar genoeg de omslag, het vertrouwen, toegevoegd aan de politieke wil, waardoor uw marine buitengewoon versterkt wordt, waarmee zij binnenkort de eeuw van Tromp en De Ruijter in herinnering roepen.

¹⁸ Kalckreuth had dus al kennis gemaakt met diverse Raadsleden, waar onder bijvoorbeeld Burgemeester Dedel. Zij kenden de 'stadsadvocaat Bondt' en Kalckreuth zal hen gezegd hebben dat hij in diens buitenplaats was ingekwartierd.

Bondt reageert in een lange brief ook op het 'Tromp en De Ruijter'-deel van Kalckreuth. Het is 2 juni 1789:

Mijnheer

Alvorens te antwoorden op de eer, die uwe Excellentie betreft door uw schrijven van 27 maart jongstleden, moet ik beginnen om u excuses te maken, dat ik niet dadelijk aan mijn plicht voldaan heb, maar dat ik sinds die tijd niet zonder aanvallen van jicht aan mijn rechterhand ben geweest, wat het schrijven drie tot vier weken zeer pijnlijk en soms zelfs helemaal onmogelijk maakte. Ik hoop dat uwe Excellentie mij dit ophoud zal vergeven.

(...)

Uwe Excellentie heeft gelijk nog een beetje interesse te hebben voor Holland, vanwege de goede vrienden die achterbleven en de grote dankbaarheid en genegenheid voor uw persoon. Ik geloof ook dat de kranten u groot genoeg schenken die u leren over de rust, het vertrouwen en de toegenomen politieke wil, waardoor onze marine uitstekend wordt toegerust en er ongetwijfeld wordt teruggedacht aan de eeuw van de Tromps en De Ruyters. Dat is zeker. Goed of slecht, de Staat zal 25% van ons bezit [nationaal inkomen] besteden en veel geld uitgeven aan de publieke werken. Blijkbaar zullen we hier over een jaar een mooi smaldeel op zee hebben waar we eer mee inleggen bij ons bondgenootschap met Engeland en Pruisen; om te gebruiken bij belangrijke bemiddelingen tussen oorlogvoerende mogendheden, wat eerlijk gezegd, samen met onze belangrijke bondgenoten, onze opdracht is.

De eeuwenoude politieke relaties hebben hun wisselend succes gehad. Maar Tromp en De Ruyter zijn namen die in het geschiedenisgeheugen van de Duitse landen een plaats hebben gekregen. 'Lang Leve Tromp en De Ruyter!', die namen heeft Kalckreuth opgepikt. Zoals ze later, tussen 1830 en 1841, ook verschijnen in de eregalerij van 'dijetse' helden in het Walhalla, de neoclassicistische tempel langs de Donau bij Regensburg. Duitsland lijkt groter te willen zijn dan haar grondgebied. Bondt had zijn verering voor De Ruyter in de vriendenkring van Santhorst opgedaan. Zijn bezoek aan de crypte in 1758 was voor hem een emotionele ervaring, die hij denkkelijk zijn leven lang met zich heeft mee gedragen. Hij overleed op 23 juli 1792 en werd op het kerkhof van de Noorderkerk in Amsterdam begraven.

Bart Seelemeijer, oktober 2019.

